

УДК 94(477)

Ярослав Секо

**УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ
1950–1970-Х РР.: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

У статті аналізуються місце й роль українських націоналістичних підпільних організацій в українському національному русі, та їх вплив на суспільні процеси означеного періоду. Звернено увагу на територіальні й часові виміри діяльності націоналістичних організацій, їх віковий і освітній склад.

Ключові слова: українські національні організації, "Об'єднання", УНК, УНЦ, УНФ.

Розчаровані поразкою визвольних змагань 1917–1920 рр., молоді галицькі націоналісти проголосили початок національної революції, скерованої на боротьбу за Українську самостійну соборну державу. Гасло швидко стало популярним, і навіть поразка націоналістичного руху в роки Другої світової війни, не зупинила прагнення послідовників ОУН "здобути Українську державу, або померти боротьбі за неї". Продовжувачами цієї революції стали учасники націоналістичних підпільних організацій 1950–1970-х рр.

У сучасній історіографії, представленій працями Ю. Курносова [1], А. Русначенка [2], Б. Захарова [3], А. Касьянова [4], О. Бажана та В. Данилюка [5], лише започатковано наукову розробку теми. Проведена дослідниками пошукова робота не завжди отримувала належне пояснення, наведені факти містять неточності, розбіжності у прізвищах учасників, узагальнені відомості про окремі акції. Організації розглядаються самодостатньо, поза контекстом суспільного життя УРСР, що призводить до перебільшення згуртованості, цілеспрямованості та реального впливу на суспільство.

Предметом дослідження є підпільні націоналістичні організації 1950–1970-х рр. У статті аналізується сутність національних підпільних організацій, їх місце й роль в українському національному русі, вплив на суспільні процеси означеного періоду. Звертається увага на територіальні і часові виміри діяльності націоналістичних організацій, віковий і освітній складу учасників.

За пропозицією А. Русначенка, підпільні структури отримали назву "перехідних організацій" [2, с. 98]. Цим терміном обґрунтовувалася думка про єдність лінії національного руху від ОУН і УПА через перехідні організації до шістдесятників і наступного масового національного руху в роки незалежності, від збройної боротьби до мирних засобів. Дослідник запропонував критерії належності до них: "їхній соціальний склад був різноманітним. Переважали молоді – до 20–35 років робітники і селяни, інтелігенція вже була підкошена, нове ж покоління її тільки виростало, вишукувало інші форми спротиву. Групи були невеликі – не більше 25 чоловік, а то й, зазвичай, – 5–10. Входили, але не як лідери, туди й колишні члени ОУН–УПА. Виникали такі групи з ініціативи лідера, як правило, не зв'язаного участю в ОУН–УПА, який пізніше керував групою. Що дуже важливо – в програмових своїх положеннях бачили себе як організацію, здатну стати згодом всеукраїнською... Намітилася стійка тенденція до відмови від збройних засобів боротьби на користь мирних форм і засобів, з поєднанням легальної і нелегальної діяльності. Програми були в зародковому стані" [2, с. 98].

Проте, як засвідчили подальші дослідження, формальних критеріїв не достатньо. Особливо коли маємо справу з підпільними молодіжними організаціями 1940-х рр. Виникають питання – вони були, молодіжними організаціями ОУН і УПА, чи якісно новим етапом національного руху? Який зв'язок між ними й підпільними організаціями 1950-х і наступних років? Так, Г. Касьянов схильний їх об'єднувати, відштовхуючись від спільної ідеології. На його думку, "новий етап політичного опору" був започаткований організацією націонал-комуністичного спрямування – Українською робітничо-селянською спілкою [4, с. 35].

Виникнення молодіжних груп розпочинається по мірі згасання збройного націоналістичного руху. Керівництво ОУН взяло курс на посилення організованості й конспірації серед юнацтва і молоді. Так, виникли викриті НКВС "Спілка вільної української молоді" (1945 р.), "Закарпатоукраїнські повстанці" (1946 р.), організація студентської та середньошкільної молоді "Наша зміна" (1947–1949 рр.), юнацька підпільна організація імені Є. Коновальця (1948 р. – ?), "Юнацтво УПА" (? – 1948), Кричильська молодіжна ОУН (? – 1952 рр.), молодіжна організація ОУН "Месники" (кінець 1940-х – 1950 рр.), "Кров України" (? – 1951 р.), "Сонце" (бл. 1950 р.), "Пробоем" (? – 1952 р.), "Загін юних повстанців", "Нескорені" (1951 – 1959 рр.). Погоджуюся з думкою М. Панчука, що ці організації об'єднують спільні риси: ідеологічне забезпечення на основі морально-політичних засад українського націоналізму і ОУН; організаційне забезпечення багатьох структур, в тому числі

молодіжних, на базі керівництва або кураторства ними націоналістів-революціонерів – діючих борців ОУН–УПА, або колишніх політв'язнів; орієнтація на методи політично-пропагандивної боротьби, при наявності незначної кількості зброї [6, с. 8].

Проте, продовжувати цей ряд організаціями 1950-х рр. не виправдано. Логічно припустити, що молодь у середині 1940-х рр. була неспроможною виробити самостійну лінію, і наслідувала своїх старших товаришів, конспіруючись за їх прикладом, під безпосереднім керівництвом членів ОУН. Це було свідчення вкоріненості націоналістичного руху в молодіжне середовище, яке розглядалося найближчим резервом поповнення кадрів. Однак, підстав стверджувати, що ці організації складали якісно новий етап національного руху, немає.

Наголосимо, що учасники цих організацій через 10–15 років, відкидаючи безпосередню спадковість, не відроджуватимуть попередні організаційні форми. Вони розпочнуть створення нових прооунівських організацій, що дозволяє саме молодіжні організації 1940-х рр. називати "перехідними". Остаточні висновки в цьому питанні робити дочасно, доки не буде встановлено відсоток учасників молодіжних організацій 1940-х рр., котрі продовжили участь у націоналістичному підпіллі 1950–1970-х рр.

Спробуємо поглянути на проблему під кутом зору радянських каральних органів. До кінця 1950-х рр. у республіці відбувалася активна боротьба з націоналістичним підпіллям. Ліквідує останні криївки, КДБ звітував про викриття у 1954–1959 рр. 183 націоналістичних та антирадянських угруповань, притягнення до суду 1879 осіб та профілактику щодо 1300. Тоді ж було викрито 46 антирадянських угруповань, до яких входили інтелігенти, молодь. На думку, А. Русначенка, який наводить ці цифри, абсолютну більшість у статистиці КДБ складали оунівські групи [2, с. 97].

Водночас, на хвилі реабілітації 1950-х рр. з'являються нові організації з критичною оцінкою ролі ОУН, і саме вони роблять спробу створення нової організаційної мережі для продовження боротьби за Українську самостійну соборну державу. Тобто, маємо своєрідне перехрещення в часі – згасаюче оунівське підпілля і не пов'язане з ним середовище нових підпільників. Це дозволяє типологічно розмежовувати ОУН і похідні від неї організації з підпільними націоналістичними організаціями 1950–1970-х рр., які сформували нову течію національного руху.

Одним із аргументів цієї гіпотези є відмінне ставлення молодіжних організацій 1940-х рр. і підпільних організацій 1950-х і наступних років до ОУН. У першому випадку – некритичне ставлення, і спроби переосмислення – в другому. Так, лідер Українського національного комітету Б. Грицина, критично оцінював діяльність провідників ОУН А. Мельника, С. Бандери та Я. Стецька, закидавши їм переважання особистих інтересів над загальноукраїнськими, чвари між собою за вплив і владу [2, с. 78]. Лідер Української національної партії, Є. Гогусь, відзначав негативні риси УПА – грабування населення, вбивство мирних жителів. Це призвело до того, що УПА не знайшла масової підтримки населення [2, с. 86]. Звичайно, цю критичність не варто абсолютизувати, адже націоналістичне підпілля мало з ОУН спільну ідейну площину – інтегральний націоналізм, та й свою роботу підпільники 1950-х розглядали як продовження "оунівського чину".

Типологічно розмежувавши схожі між собою організації, перейдемо до вивчення кількості підпільних націоналістичних організацій. У статті аналізуватиметься робота 32 організацій, описаних у науковій літературі (таблиця 1). Загальна цифра не остаточна, й коригуватиметься майбутніми дослідженнями. Проте, вона окреслює межі дискусії.

Таблиця 1

Націоналістичні підпільні організації 1950–1970-х рр.

№ з/п	Назва організації	Кількість учасників згаданих у літературі	Прізвища учасників
1.	Група Фуги	4	С. Фуга, М. Зінь, О. Пасічник, І. Данилюк.
2.	Боротьба за звільнення України	4	І. Донченко, І. Кривошеєнко, О. Аушев, М. Дудінов
3.	Об'єднана партія визволення України (ОПВУ)	11	Б. Германюк, Я. Ткачук, Б. Тимків, І. Тимків, М. Площак, В. Площак, Р. Костюк, М. Замулинська, І. Струтинський, М. Юрчик, І. Коневич.
4.	Група Струса–Пагашевського	2	П. Струс, В. Пагашевський.
5.	Об'єднання	92	Я. Гасюк, В. Затварський, П. Клим'юк, Я. Кобилецький, В. Леонюк, Б. Христинич, Я. Жуковський, В. Слив'як, К. Банацький,

			А. Булавський, В. Бучковський, М. Гуль, С. Джус, Д. Жовтяк, Я. Копач, П. Лепех, Й. Слабіна, І. Шагай, Г. Рябчун, С. Оленич, К. Айзенбарт, Є. Бакаїм, П. Боєчко, Л. Бойко, С. Гаврилик, В. Галета, Р. Голійчук, Й. Драгомирецький, І. Король, І. Кравчук, І. Крохмалюк, Б. Кулик, А. Кушка, Д. Кушлик, Д. Максимчук, М. Музичко, С. Оленчук, Д. Семенюк, П. Сорока, М. Турянський, Я. Турянський, Р. Левинський, Р. Івасик, Б. Саламаха, В. Саламаха, С. Сорока, С. Сорока, О. Уличний, І. Харечко, С. Харечко, С. Шепель, М. Гаврилик, В. Голубінка, І. Довгоруку, Б. Затварський, Ф. Малишевський, Д. Мельник, Ю. Мельник, О. Новак, О. Островська, А. Сиськов, К. Туркас, М. Хмельовський, М. Бобівська, К. Зварич, А. Слабіна, В. Василик, В. Вінтонів, К. Вірста, В. Герула, М. Ланова, І. Максимець, М. Максим'юк, Й. Мартинець, І. Приступа, Б. Стефанюк, Є. Христинич, А. Черешня, М. Шигилик, І. Ютавець, О. Айзенбарт, О. Банацька, П. Бучковська, А. Гасюк, Г. Жуковська, Є. Затварська, С. Клим'юк, С. Кобилецька, А. Кушка, І. Леонюк, Ю. Слив'як, М. Бобівська.
6.	група А. Турика	1	А. Турик.
7.	Група с. Привільне Солонянського р-ну	інформація відсутня	
8.	Український національний комітет (УНК)	25	Б. Грицина, І. Коваль, А. Каспришин, Г. Кузик, П. Климчак, О. Хом'якевич, В. Сорока, О. Зельман, О. Тяглицевець, М. Йовчик, С. Покора, М. Мельничук, М. Мелех, Г. Чернобай, М. Курило, М. Машталер, О. Менько, В. Салук, І. Харак, Г. Зельман, В. Яремчук, О. Менько, В. Гнот, Р. Гурний, В. Кіндрат
9.	"Український робітничо-селянський союз" (Ходорівська група)	7	Ф. Дронь, Ф. Проців, М. Проців, М. Ханас, Й. Нагро(е)бний, І. Щербицький, В. Капітоненко.
10.	Українська націоналістична організація ім.С.Бандери	4	В. Винярський, А. Левицький, М. Сенюта, М. Хаврон.
11.	Група М. Апостола	1	М.Апостол.
12.	Група з Горлівки	2	П. Стифанець.
13.	Стрийська група	інформація відсутня	
14.	Коломийська група	інформація відсутня	
15.	Група Маруняса	5	М. Маруняса, В. Букало, В. Кухарський, Й. Колесник, Д. Лусинчин.
16.	Група Кошеліка	1	Р. Кошелік.
17.	Українська національна партія (УНП)	7	Є. Гогусь, Є. Грицишин, В. Куликовський, Б. Гогусь, П. Дзюра, П. Пундик, П. Палихата.
18.	Українська загальнонародна організація з 1964/65 – Український національний фронт -2 (УНФ-2)	68	М. Крайник, О. Дида, Р. Василенко, Б. Василенко, М. Литвинишин, І. Мандрик, В. Зварич, М. Матійців, Д. Куціль, Б. Мандрик, М. Гаїв, К. Гаврилів, М. Стефанишин, І. Журавінський, М. Кухарчук, К. Кухарчук, Д. Матійців, С. Куйбіда, М. Журавінський, Г. Куценко, М. Копчак, М. Чех, Р. Альфавіцький, В. Бибик, М. Заблоцький, В. Сеньків, Б. Сеньків, Б. Зварич, Г. Диндин,

			П. Вінтонів, М. Григорський, Ф. Базюк, Й. Солюк, О. Сеньків, Й. Кудибин, Г. Фельдман, М. Журавінський, Ю. Бобош, І. Коваль, Т. Крайник, Г. Кудибін, Т. Диндин, Г. Будник, П. Крайник, Т. Пенгрин, Й. Пенгрин, Д. Романюк, С. Вінтонів, М. Костирко, І. Дзеба, В. Римик, Д. Білінський, О. Канюк, О. Гуменюк, Я. Підвисоцький, М. Кудибин, М. Кудибин, М. Вінтонів, Л. Гошовський, К. Ширмамедов, Б. Дяченко, І. Нанинець, М. Кріль, І. Корпан, С. Семчук, Б. Сеньків, Б. Вінтонів, Ю. Чудінович.
19.	Група Степана Двигала	1	С. Двигало.
20.	Братство тарасівців	1	М. Дяк.
21.	Український національний фронт (УНФ)	65	Д. Квецко, М. Дяк, З. Красівський, Я. Лесів, В. Кулинин, Б. Равлюк, Т. Кулинин, В. Салапата, С. Геранович, Б. Криса, С. Корольчук, Є. Пастух, С. Вардинець, Т. Ільницький, М. Мелень, І. Губка, Г. Прокопович, М. Качур, М. Федів, Д. Барандій, В. Віхоть, М. Волошин, В. Гурський, І. Могитич, Є. Бобко, Є. Гвоздюк, М. Мавдрик, Є. Горошко, Николишин, Б. Виник, М. Босяк, Б. Чернихівський, В. Голубовський, В. Демчук, З. Гузар, О. Нижник, І. Огородник, О. Геринович, Є. Дацюк, Ю. Сазанський, І. Дячишин, П. Ковальчук, Г. Храпач, Д. Харів, І. Мізунський, М. Думанський, М. Петричко, Ф. Литвиненко, Д. Юсип, О. Ніценко, О. Галів, Ю. Бобош, Я. Сова, В. Цвілюк, М. Ільчишин, С. Держко, Є. Дацюк, В. Процюк, Б. Дяк, Я. Скавінський, В. Морич, М. Данилів, М. Данилишин, І. Бучко, В. Юсип.
22.	Українське національно-демократичне об'єднання визволення" (УНДО)	1	П. Угринов.
23.	За волю!	1	І. Мандрик.
24.	Український національно-визвольний фронт	18	З. Попадюк, Я. Микитко, Г. Погорелов, О. Богуш, Є. Сеньків, І. Ковальчук, Д. Петрина, О. Іванцьо, Г. Хвостенко, С. Слука, І. Худий, І. Сварник, І. Кожан, М. Долинська, Л. Філонов, Р. Козовик, Н. Степула, Р. Ромодань.
25.	Група м. Стебник Дрогобицького р-ну	6	Р. Калапач, Л. Старосольський, З. Дмитрів, П. Ярунів, В. Пікас, М. Кулик.
26.	Росохацька група (Чортківська група)	9	В. Мармус, М. Мармус, С. Сапеляк, П. Винничук, П. Вітів, В. Сеньків, А. Кравець, М. Слободян, М. Лисий.
27.	Група Труша	5	В. Труш, М. Григор, П. Данилів, Б. Гронський, А. Кузан.
28.	Спілка української молоді Галичини	11	Д. Гриньків, В. Шовковий, Р. Чупрей, С. Романишин, М. Мотрюк, Д. Демидів, В. Михайлюк, В. Кузенко, Т. Стадніченко, Б. Романишин, І. Кравців.
29.	Група Михайліва	1	І. Михайлів.
30.	Гомін	1	М. Слободян.
31.	Група м. Кременця	інформація відсутня	
32.	група Климашука	1	Климашук.

[2, с. 63, 72, 88, 96, 97, 105, 196, 206, 208, 209; 3, с. 62–65, 67, 70–72; 4, с. 34, 74, 142; 5, с. 113–119, 123–125; 6, с. 9–11; 8, с. 37; 9, с. 654; 10; 11; 12; 13]

По-перше, проаналізуємо територіальні межі організацій. Очікувано, переважна більшість діяла у Львівській (8), Тернопільській та Івано-Франківській областях (по 7). По дві організації – у Волинській та Донецькій областях, одна – в Дніпропетровській області. Лише 4 організації мали осередки у кількох областях – "Об'єднання" (Комі АРСР, Кіровоградська, Львівська та Рівненська області), "Український національний фронт" (Івано-Франківська, Львівська, Кіровоградська та Донецька області), "Група Маруняса" (Тернопільська і Житомирська області), "Український національний фронт-2" (Львівська та Івано-Франківська області, хоча окремі представники проживали в інших областях). Отже, націоналістичні підпільні організації були вузько територіальним явищем, яке не набуло поширення в УРСР. А враховуючи те, що діяльність більшості з них не поширювалася за межі певного населеного пункту, то підстав говорити про них як про впливове явище немає.

Наступний критерій – часовий вимір діяльності. Так, у 1950-х рр. діяло 11 організацій, 1960-х – 15, 1970-х – 5, 1980-х – 1. При детальнішому підході, навіть ці цифри видаються завищеними, як це видно на прикладі таблиці 2. Як бачимо, одночасно в УРСР діяло не більше як 11 організацій у піковий 1961 р.

Кількісний підхід вимагає диференціації, адже діяльність різних підпільних організацій не була однаковою. Відштовхуючись від формальних критеріїв, можна запропонувати наступні рівні порівняння організацій:

I – структурно-організаційний рівень (а) – наявність керівного ядра й розгорнутої мережі учасників; б) – діяльність ініціативної групи; в) – діяльність ініціатора);

II – територіальна структура (а) – діяльність в кількох областях; б) – діяльність в кількох населених пунктах області; в) – діяльність в межах одного населеного пункту);

III – матеріально-технічна база (а) – діюча "друкарня"; б) – наявність можливостей для друку; в) – відсутність бази);

IV – ідеологічний рівень (а) – наявність документів ідеологічного характеру, включно з власними листівками; б) – розробка документів; в) – відсутність документів);

V – рівень символіки (а) – наявність назви; б) – наявність інших елементів символіки (клятва, герб, печатка тощо); в) – відсутність елементів символіки);

VI – рівень діяльності (а) – кількаразове проведення акцій, у тому числі з різними формами; б) – одноразова акція; в) – відсутність практичної діяльності).

Проаналізована інформація щодо 17 організацій (таблиця 3.), підтверджує їх неоднорідність. Так, лише УНФ та "Об'єднання" мають найвищі рейтинги на всіх рівнях. Близько до них розташувався УНФ-2, щоправда його діяльність вимагає ґрунтовнішого дослідження. Для прикладу, Б. Захаров стверджує, що "УНФ-2 не мав завершеної програми, чіткої організації, єдиного періодичного видання" [3, с. 71]. У інших випадках спостерігаємо переважання або ідеологічного вектора, або діяльності. Так, у випадку Української національної партії, Українського національно-визвольного фронту, "Гомін" переважали ідеологічне теоретизування, а Об'єднана партія визволення України, "Ходорівська група", "Чортківська група" орієнтувалися на практичну роботу. Значною мірою, це зумовлювалося обмеженою кількістю осіб, задіяних у роботі організацій, які ні фізично, ні інтелектуально не могли перекрити різні ланки роботи.

Загальна орієнтація підпільних організацій на мирні форми боротьби передбачала наявність сильної матеріальної бази. У конкретному випадку йдеться про можливості друку. За підрахунками, лише 5 організацій – Об'єднана партія визволення України, "Об'єднання", Український національний фронт, Український національний фронт-2 та Український національно-визвольний фронт, мали більш-менш сформовану базу, яка дозволяла налагодити регулярну підготовку листівок та журналів, а отже, вести цілеспрямовану агітацію в своїй місцевості. Окремо виділю рівень символіки. Для 12 груп характерні різні символічні риси, що вказує на потенційне прагнення до відтворення організаційних форм націоналістичного руху.

Подана інформація дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, націоналістичні організації не створили єдиного потоку націоналістичного руху, а отже, немає підстав говорити про поширеність явища. За таких обставин термін "підпільний націоналістичний рух" [3, с. 77] вважаю не правомірним. По-друге, мало аргументів на користь всеукраїнського поширення організацій. Окремі осередки в східних областях, переважно ініціювалися вихідцями із західних областей УРСР, а отже, не були вкоріненими в соціальну структуру тамтешніх жителів.

Порівняльна таблиця організацій

№ з/п	Назва організації	Структурно-організаційний рівень	Територіальна структура	Рівень діяльності	Ідеологічний рівень	Матеріально-технічна база	Рівень символики
1	Об'єднання	а	а	а	а	а	а
2	УНФ	а	а	а	а	а	а
3	УНФ-2	а	а	б/і	б	а	а
4	УНВФ	б	б	б	а	а	а
5	УНП	б	б	в	а	б/і	а
6	УНК	б	б	в	б	б	а
7	СУМГ	б	б	в	б/і	б/і	б
8	Ходорівська група	б	в	а	б	б	а
9	Чортківська група	б	в	а	в	б	б
10	ОПВУ	б	в	а	б/і	а	а
11	Група Фуги	б	в	б	б/і	в	в
12	Боротьба за звільнення України	б	в	б	б/і	б/і	а
13	Гомін	б	в	в	1	б/і	1
14	Група Труша	б	в	в	б/і	в	в
15	Група Михайліва	б	в	в	б/і	в	в
16	група Климащука	б	в	в	б/і	б/і	бі/
17	Група Маруняса	в	в	в	б/і	в	в

Єдиним аргументом, який здатен компенсувати прогалини в чисельності – ефективність роботи. Однак, цифри засвідчують протилежне, і маємо справу із завищеними сподіваннями. Окремі акції мали локальний характер, і були не здатними активізувати населення. Розглянемо це на прикладі “Об'єднання”. Із близько 5000 надрукованих у Інті листівок, лише 1300 передані в Україну і поширено біля 450. Остання цифра складає лише 9 % від усієї кількості надрукованих листівок. При цьому, із понад півтора десятка назв листівок, поширення набули дві – “Громадянин” і “Колгоспнику” [7].

Як бачимо зусилля, витрачені на виготовлення та поширення друкованих матеріалів, практично не окупувалися. Навіть територія поширення листівок вибиралося випадково, залежно від місця проживання розповсюджувачів. Отож, їх ефективність навряд чи перевищувала ефективність агітаційних палаток під час сучасних виборчих кампаній. Увесь позитивний ефект зводився до створення ілюзії потужності організації, її масової підтримки.

Наведені причини слабкості націоналістичних підпільних організацій були не випадковими, адже їх чисельність була переважно не значною. У таблиці 1, подано інформацію лише щодо осіб,

імена яких відомі історикам. Проте, навіть ці цифри не можна сприймати абсолютно. Критичний підхід до джерел змушує диференціювати роль окремих людей в організації, рівень їх обізнаності щодо її існування та діяльності. Відомо, що керівники організації були схильні перебільшувати реальну кількість. Так, ініціатор утворення УНП Є. Гогусь наголошував, що представляє "Центральний провід великої організації" [2, с. 85], а Б. Грицина з УНК при вербуванні перебільшував могутність і силу організації, включаючи до неї учених, лікарів, священників, робітників і селян [2, с. 74].

Подивимося як змінюються загальні цифри на прикладі "Об'єднання". Б. Христинич у книзі "На шляхах до волі. Підпільна організація "Об'єднання" (1956–1959)" наводить інформацію про 95 осіб, причетних до діяльності [7]. Проте, критичний аналіз показує різну ступінь причетності та втаємниченості в справі. На мою думку, можна говорити про такі групи: керівники – 8 осіб, активні члени – 12, симпатики, прихильники, утаємничені – 34, особи, що приймали епізодичну участь – 24, дружини членів організації – 14, особи, дотичні до діяльності – 3.

Щодо перших двох груп, то обов'язки цих людей були слабо регламентованими. В. Леонюк, для прикладу, був автором листівок, друкарем, дбав про розширення групи, а під час поїздок в Україну з Інти – виконував функцію зв'язкового. Вже діяльність осіб третьої групи обмежується одним із напрямків роботи. Вони лише частково, в міру своєї задіяності та проінформованості, могли знати про мету й завдання організації.

Схоже, що немає підстав округляти чисельність УНФ до 150 чи 200 осіб, як це роблять М. Панчук [6, с. 11] та Ю. Зайцев [8, с. 15]. "Магія цифр" здатна ввести в оману при спробах узагальнення. Так, на сьогодні відомо 65 осіб, котрі в науковій літературі пов'язані з УНФ. Серед них не лише активні учасники, але й симпатики, знайомі учасників, а також – особи, згадані у спогадах учасників. Для прикладу, як класифікувати людину, яка виконала прохання знайомого перевести пакунок з листівками й передала його іншому учаснику? З точки зору виконавця – це просто прохання, котре ні до чого не зобов'язує, й ні з чим не зв'язує. Для людини, яка просила передати – це виконання доручення. Багато з того, що відноситься до діяльності було зроблено не з ідейних міркувань, а по-людськи. Факт спільного ув'язнення створював нові форми відносин, коли навіть відмовити було важко. Однак, говорити про системну участь, бажання працювати в подальшому серед таких людей немає підстав.

Як бачимо, підпільні організації спиралися на специфічне доволі чисельне середовище невдоволених радянською владою людей. Це середовище значно перевищувало чисельність активних учасників. Останні всіляко намагалися його активізувати, шляхом бодай формальної участі чи ідейної підтримки. Звідси нинішні спроби керівників/учасників злитися із цим середовищем і за його рахунок зрости чисельно. На жаль, досліднику не завжди під силу провести демаркаційну межу, проте, називаючи конкретні цифри, це варто мати на увазі.

За походженням і соціальним становищем, серед учасників націоналістичних підпільних організацій переважають вихідці з селян, які здобували освіту або працювали низькооплачуваними робітниками. З багатьох причин, освітній рівень діячів підпільних організацій був не високий, що добре ілюструється на прикладі учасників "Об'єднання". Із 92 осіб, 30 мали не повну середню освіту, 18 – середню, 16 – початкову, 8 – вищу, 9 осіб на момент діяльності були студентами, а інформація по 11 особах – відсутня [7].

Освітній чинник показовий при співставленні із загальними тенденціями радянського суспільства. Так, у 1960-х рр. чисельність міського населення перевищила кількість сільського. Процес урбанізації мав соціальні наслідки, пов'язані зі зростанням освітнього цензу та кваліфікації українців. Безперечно, саме молодь найбільше отримувала від таких змін. А оскільки учасниками нелегальних організацій були переважно молоді люди, то очевидне розходження із загальними тенденціями. Вони йшли проти течії, однак, обраний ними напрямок, був напрямком "вперед у минуле". Не випадково, учасники підпільних організацій ціннісно орієнтувалися на симпатії старшого покоління. А їх діяльність була завершальним акордом руху, що відображав цінності аграрного суспільства.

Вивчаючи соціальний зріз підпільних організацій, привертає увагу те, що попри чисельність, особливо в західних областях, людей з досвідом участі в ОУН і УПА, реальна кількість учасників підпільних організацій є мізерною. Більше того, учасниками підпільних організацій були люди, мало задіяні раніше в націоналістичному русі. Роль активних оунівців й упівців майже непомітна. Звичайно, актив цих організацій був фізично знищений, або залишався в таборах. Але чому "другий ешелон" після звільнення чи амністії до підпільних організацій не йшов?

Творцями підпільних організацій виступає або молодь, часто із попередньою судимістю за участь, або досвідом участі у націоналістичному русі 1940-х рр. Поглянемо на віковий портрет учасників "Об'єднання". Це молоді люди 1926–1930 рр. (58 осіб), яким на 1956 р. – час створення

організації було 26–30 років [7]. Шляхом простих підрахунків можна встановити, що у 1945 р. вони складали молодіжний резерв українських повстанців. Схожу картину спостерігаємо у випадку з УНФ. Інша категорія творців підпільних організацій – учнівська або студентська молодь першого повоєнного покоління, романтично віддана ідеалам боротьби за Українську державу (Спілка української молоді Галичини, УНВФ, Чортківська група тощо).

Отож, як пояснити факт пасивності "ветеранів" УПА та ініціативності їх молодших наступників? Що спонукало останніх до переосмислення попереднього етапу боротьби та пошуку нових організаційних форм боротьби? У першому випадку, напевно, варто говорити про успішність методів радянської системи. Мова не про ідейне перевиховання. Навіть наприкінці 1980-х рр. для влади не було секретом, що ці люди "ідейно не переозброїлися". Залякати їх після страхів воєнного часу було марною справою. Головна мета полягала в тому, аби змусити їх відмовитися від боротьби, змиритися з поразкою. Тривале перебування в таборах "гасило" у колишніх бійців прагнення до опору. Тому невдоволення й почуття ворожості не перетворювалося автоматично на чинник масового потягу до нових організаційних форм, які б виходили за межі елементарного об'єднання для самозахисту від свавілля кримінального світу, що перебував поруч. Ніхто не намагався повернути цих людей до соціалізму, достатньо було ізолювати від суспільства. І не тільки у таборах. Повертаючись додому, вони усвідомлювали "викинутість" із суспільства через "неблагодійність". Вони залишалися невдоволеними, однак, влада добивалася їх пасивності й мовчання. Інший момент, ці люди виявилися неспроможними переглянути свої погляди на форми боротьби. Навіть перебуваючи в таборах, вони зі скепсисом дивилися на "боротьбу словом" шістдесятників.

У молодих людей були інші мотиви. У тих, хто мав досвід війни, на перший план виходили проблеми ремарківського "втраченого покоління", з "безліччю смутних ідеалів, під впливом яких і життя і навіть війна поставали в ідеалізованому, майже романтичному світлі". Ними керувало почуття особистої нереалізованості. Так, більшість майбутніх учасників "Об'єднання", брали участь у завершальному етапі боротьби в складі молодіжних формацій УПА та були захоплені. Однак, прагнення наслідувати своїх героїчних попередників, без сумніву, спонукало до відновлення боротьби.

Звернемо увагу на інші чинники слабкості підпільних організацій, зокрема, на низький рівень конспірації, використання якої дуже часто перешкоджало організаціям налагодити співпрацю між ними. А. Русначенко вказує на низку невдалих спроб з боку УНК об'єднатися з підпільними організаціями сіл Піски, Острів та Задвір'я Ширецького району на Львівщині [2, с. 75]. З іншого боку, конспірації не вистачало для того, аби уникнути арештів. Загалом, орієнтація на підпільну діяльність в 1950-х і наступних роках була малоефективною. Аналіз соціальних заворушень, що відбулися в СРСР у 1960-х рр. – Новочеркаську, Єнакієво, Слов'янську, Кривому Розі, вказують на те, що стихійні вибухи невдоволення, а не цілеспрямована підпільна робота, нехай і мирними засобами, мали більший резонанс у суспільстві.

Слабким місцем національних організацій залишалася ідеологія. Хоча її аналіз не є предметом дослідження, відзначу, що навряд чи варто було очікувати від цих людей глибокого критичного аналізу тогочасного моменту та розробки актуальних гасел. Саме тому, їх ідеологія була продовженням традиції ОУН, відкоригованою поточним моментом. Започаткована оунівцями національна революція, зусиллями молодих підпільників мала отримати продовження. Однак, мета не була досягнута.

Здійснений аналіз показує внутрішні причини слабкості підпільних організацій. Однак, усе зводити до них не коректно. Основна причина слабкості й фактичної несформованості руху полягала у його невідповідності суспільним тенденціям УРСР. Як гіпотезу можна розглянути наступне. У означений час відбувся остаточний перехід до індустріального суспільства, що відобразилося у появі нових цінностей та пріоритетів. З іншого боку, після закінчення німецько-радянської війни, у жителів СРСР відбувається зміна ставлення до влади. Критична хвиля, придушена у 1930-ті роки ентузіазмом "соціалістичного будівництва" та репресіями, у другій половині 1950-х рр. змінилася примиренням із владою. Підвищення життєвих стандартів, пом'якшення політичного режиму робили населення нечутливим до агітації підпільників. Загалом, стратегія підпільників не змінилася порівняно з ХІХ ст. і нагадувала діяльність революціонерів.

Проведений огляд доводить слабкість аргументів щодо існування організованого підпільного руху. Окремі організації 1950–1980-х рр. були стихійними осередками опору влади, а в цілому – маловпливовим явищем суспільного життя означеного періоду. Водночас, можна стверджувати про однотипність різних підпільних націоналістичних організацій і вважати їх однією з течій українського національного руху. Їх характерною рисою виступала: в ідеологічному зрізі – критичне продовження традиції ОУН, організаційному – нечисельність, у формах боротьби – орієнтованість на мирні

засоби, агітацію та пропаганду. Діяльність підпільних організацій відбувалася у контексті завершення національної революції, проголошеної ОУН, і, варто бути об'єктивними – їм не вдалося надати революції нового поштовху. Більше того, підпільні організації виглядали слабко на тлі шістдесятників та дисидентів, поступаючись їм ідейно та організаційно.

Список використаних джерел

1. Курносів Ю. Инакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.) / Юрій Курносів. – К., 1994. – 232 с.
2. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років / Анатолій Русначенко. – К.: В-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Борис Захаров. – Харків: Фоліо, 2003. – 144 с.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х – 80-х років / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
5. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / НАН України. Інститут історії України / Олег Бажан, Юрій Данилюк. – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.
6. Панчук М. Від УВО–ОУН до УНФ: єдність і спадкоємність українського націоналістичного підпілля / Мирослав Панчук // Український національний фронт: дослідження, документи, матеріали [Упор. М. Дубас, Ю. Зайцев]. – Л.: Інститут українознавства, 2000. – С. 5–13.
7. Христинич Б. На шляхах до волі. Підпільна організація "Об'єднання" (1956–1959) / Богдан Христинич. – Львів: ЛНУ, 2004. – 416 с.
8. Зайцев Ю. Стратегія і тактика Українського національного фронту / Юрій Зайцев // Український національний фронт: дослідження, документи, матеріали [Упор. М. Дубас, Ю. Зайцев]. – Л.: Інститут українознавства, 2000. – С. 14–47.
9. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник / Передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. – К.: Смолоскип, 2010. – 804 с.
10. Христинич Б. На шляхах до волі. Підпільна організація "Об'єднання" (1956–1959) / Богдан Христинич. – Львів: ЛНУ, 2004. – 416 с.
11. Алексеева Л. М. История инакомыслия в СССР: Новейший период / Людмила Алексеева. – Вильнюс – М.: "Весть", 1992. <http://www.memo.ru/history/diss/books/alexeewa/>
12. Калапач Роман Степанович / Режим доступу: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1120816739>
13. Гурдзан Василь Васильович / Режим доступу: <http://museum.khpg.org/eng/index.php?id=1128024486>

Ярослав Секо

УКРАИНСКИЕ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЕ ПОДПОЛЬНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ 1950–1970-Х ГГ.: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

В статье анализируются место и роль украинских националистических подпольных организаций в украинском национальном движении, и их влияние на общественные процессы обозначенного периода. Обращено внимание на территориальные и временные измерения деятельности националистических организаций, их возрастной и образовательный состав.

Ключевые слова: украинские национальные организации, "Объединение", УНК, УНП, УНФ.

Yaroslav Seko

UKRAINIAN NATIONALIST UNDERGROUND ORGANIZATION 1950–1970-IES.: GENERAL DESCRIPTION

The article examines the place and role of the Ukrainian nationalist underground organizations in the Ukrainian national movement, and their impact on the social processes of the period. Attention is focused on the territorial and temporal dimensions of nationalist organizations, their age and educational structure.

Key words: Ukrainian national organization, "Associations", UNC, UNP, UNF.